

La historiografia com a instrument de propaganda política

La conquesta de Mallorca des de les cròniques medievals

Joan Miquel Chisvert i Mayo

Treball Final de Carrera de Filologia Catalana

UOC - Juny 2014

Consultor: Josep Camps i Arbós

Tutora: Antònia Carré i Pons

A aquells qui, desesperats, van agafar la clau de casa
amb l'esperança de poder tornar-hi algun dia...

Agraïments:

Vull mostrar el meu especial agraïment als qui m'heu acompanyat en aquest viatge:
l'Antònia Carré, el Josep Camps i l'Andreu Martínez.

Sense vosaltres aquest treball no seria com és.

Moltes gràcies.

Índex

1. Introducció.....	3
2. Context sociopolític històric.....	5
3. Les cròniques i els autors.....	6
3.1 Jaume I: el <i>Llibre dels feyts</i>	6
3.2 Bernat Desclot: el <i>Llibre del rei En Pere</i>	13
3.3 Ramon Muntaner: la <i>Crònica</i>	17
3.4 Ibn 'Amīra al-Mahzūmī: <i>Kitāb Ta'rīh Mayūrqa</i>	19
4. Estil.....	21
4.1 Jaume I.....	21
4.2 Bernat Desclot	23
4.3 Ramon Muntaner	23
5. Messianisme i providència	24
5.1 Jaume I: el <i>Llibre dels feyts</i>	24
5.2 Ramon Muntaner: la <i>Crònica</i>	27
5.3 Ibn 'Amīra al-Mahzūmī: <i>Kitāb Ta'rīh Mayūrqa</i>	28
6. La creació de mites.....	28
7. Conclusions	30
8. Bibliografia.....	34

E per tal que els hòmens coneguessen e sabessen, can hauríem passada aquesta vida mortal, ço que nós hauríem feit ajudant-nos lo Senyor poderós, en qui és vera trinitat, lleixam aquest llibre per memòria.

(*Llibre dels Feyts* 2.7)

Nosaltres sempre veurem, des de la nostra subjectivitat, els autors medievals com a subjectius

(Rubiés, 1986: 491)

1. Introducció

Cingolani ens constata que una de les primeres coses que fa el rei Jaume I només tenir enllestida la conquesta de Mallorca és enviar un comunicat dels fets generós i detallat als reis dels principals regnes veïns, és a dir, al rei Ferran III de Castella i a Lluís XI de França (Cingolani, 2007a: 45). Aquest fet és ben significatiu, i evidencia el naixement al si de les monarquies d'una nova consciència sobre la importància de la imatge i la projecció forana, i del paper fonamental que haurà de desenvolupar en tot açò la informació i el seu control.

Si bé sabem que al segle XIII la historiografia ja era més que una simple constatació de fets històrics, és precisament a partir d'aquest moment que aquesta comença a desenvolupar una dimensió més profunda i elaborada, encarada a assolir una funció ara ben definida: la utilitat ideològica i propagandística. D'altra banda, també inicia alhora el seu allunyament de l'estil esquemàtic de tipus cronològic que l'ha caracteritzada fins eixe moment —exemplificat a les *Gesta Comitum*— i s'endinsa en el terreny de la narrativa, esdevenint en definitiva —ara sí— literatura.

En qualsevol cas, el que intentarem mostrar en aquest treball és com la historiografia medieval constitueix —al marge del seu valor literari— una eina de propaganda política, com els fets narrats pels seus autors no són asèptics sinó que obeeixen també a motivacions ideològiques i propagandístiques. I ho farem a partir de la narració que fan de la conquesta de Mallorca tres de les grans cròniques catalanes a més d'una musulmana, això és: el *Llibre dels feyts* de Jaume I, el *Llibre del rei en Pere* de Bernat Desclot, el *Llibre* de Ramon Muntaner i la crònica àrab *Kitāb Ta'rīh Mayūrqa* d'Ibn 'Amīra al-Mahzūmī. Intentarem anar més enllà del simple acte narratiu, fent palesos i visibles els interessos ideològics i propagandístics que s'insinuen a través de la narració d'aquests fets.

Començarem realitzant una aproximació al context històric i sociocultural que envolta la conquesta de Mallorca, un aspecte necessari per tal de comprendre les possibles forces que actuen com a condicionants dels autors dels mateixos participants. A continuació presentarem cadascuna de les cròniques, explicant-ne els aspectes que considerem més rellevants. Comentarem l'autoria i analitzarem les possibles motivacions i els interessos de l'autor, de llurs condicionants polítics, de la seua personalitat o de qualsevol altre aspecte que ens pugja ajudar a entendre millor l'obra, i fonamentalment totes aquelles particularitats que ens poden oferir una idea clara de la seua intencionalitat propagandística.

Pensem que un dels aspectes que necessàriament han de reflectir la intencionalitat de l'autor és precisament el seu estil. Parlarem per tant de l'estil de cadascun d'ells, i resseguirem aquells aspectes estilístics que ens poden ajudar a entendre millor les intencions finals de l'autor.

Així mateix, tractarem també de la creació i l'ús de mites i llegendes, perquè aquests constituiran uns elements clau en les estratègies discursives dels autors i en la capacitat legitimatòria de les seues cròniques. D'aquesta manera veurem, per exemple, com Desclot aconsegueix equilibrar l'excés de protagonisme de la figura de Jaume I amb la creació de la llegenda del Gran Senescal.

D'altra banda, no podem deixar d'analitzar un altre aspecte que marcarà clares diferències entre les diferents cròniques, a més d'oferir-nos una clau imprescindible per a la seua correcta interpretació. Ens referim al messianisme i al providencialisme que caracteritzaran, per exemple, les cròniques de Jaume I i de Ramon Muntaner, i que són un clar indicador de la perspectiva ideològica dels seus autors, amarada de religiositat i, en definitiva, de la intencionalitat dels seus escrits.

Endinsem-nos, per tant, en la conquesta de Mallorca. Des del personalisme de Jaume I, l'equilibri d'un Desclot o l'emoció aventurera i novel·lesca de Muntaner, sense oblidar-nos de la versió dels vençuts, de la mà d'Ibn 'Amīra. Les múltiples perspectives que il·luminen un mateix fet i deixen entreveure al fons els diferents camins personals dels seus autors. Uns camins que, malgrat tenir destinacions diferents, de tant en tant es creuen. Vegem, per començar, quin era el context històric en el qual es desenvolupa la nostra història.

2. Context sociopolític històric

Qualsevol text és escrit en un context determinat, i no assolirà mai la seua significació plena si no és en relació o comunió amb aquest marc en què va ser concebut i que va condicionar la seua aparició. De fet, en el cas de la historiografia la relació és mútua, perquè el context històric determinarà el text i alhora el text influirà sobre una història que continua el seu curs. Més encara en el nostre cas, si volem determinar quina era la mentalitat i els interessos que movien els autors de les nostres cròniques, quina era la seua intencionalitat en escriure'ls, aleshores es fa necessari aproximar-nos al moment històric i sociopolític en què aquestes van ser concebudes.

Començarem destacant que el període medieval es caracteritza per la presència d'una religiositat omnipresent de caire cristià, la qual embolcalla completament la societat en tots els seus àmbits i en condiciona els seus actes. Una religiositat que en el cas cristià es fonamenta en la doctrina teològica de sant Agustí i els altres pares de l'Església, així com la teologia escolàstica, i que deixa qualsevol acte humà sota el paraigües de la providència. Una religiositat que, evidentment, tindrà una influència decisiva en la conformació de la historiografia medieval i que en determinarà les que han de ser les seues característiques bàsiques.

La primera de les imposicions sobre el text historiogràfic serà la seua utilitat moral. La narració històrica haurà de ser sempre útil, és a dir, haurà de tenir el valor moral de l'exemple. Un exemple, això sí, que invariablement es concretarà en les gestes d'uns monarques privilegiats com a executors únics dels designes divins. A més a més, la narració historiogràfica s'haurà de centrar exclusivament en fets, abandonant qualsevol investigació causal, perquè s'assumeix que en última instància és Déu qui dicta l'esdevenir històric. És a dir, en última instància i al darrere de tot sempre trobarem la providència. I encara tenim una darrera premissa: s'estableix l'ordenament social feudal com a immutable, i quedarà fora de l'interès històric tot allò que siga aliè al cristianisme, a més de les classes socials baixes.

En el cas concret de la Corona Catalanoaragonesa i en l'àmbit social podem dir que a principis del segle XIII el model feudal triangular va perdent força a mesura que la cort es va consolidant com a centre polític i cultural i com a eix central de la societat. No obstant això, la noblesa i l'Església mantenen tot el seu poder basat en la possessió de terres i senyories, col·laborant en el govern i participant en les assemblees de Pau i

Treva. El conflicte entre aquests estaments i entre aquests i la monarquia és evident, encara que difereix, si es vol, els posicionaments: mentre l'Església cerca el reforçament de l'autoritat reial —i es reserva el poder espiritual i de guia sobre aquest— la noblesa fa prevaldre els seus interessos particulars sobre els generals i manté una pressió contínua sobre la monarquia. En un altre nivell, la burgesia encara manté un paper secundari. La pagesia, per la seua banda, continua sent la base sobre la qual es manté tota l'estructura, afortunadament, en un període de prosperitat i expansió agrícoles.

Jaume I es troba en arribar a la seua majoria d'edat amb un estat en una situació política i econòmica precària i compromesa. Internament, la característica principal és la lluita pel poder entre el rei i les senyories feudals. De cara a l'exterior la situació no és gaire més fàcil. D'una banda, després del desastre de Muret, Occitània ha quedat sota la influència de la monarquia francesa —exceptuant-ne Montpeller i la Provença. El regne de Navarra continua mantenint-se fora de l'abast, i a l'oest la poderosa monarquia castellana impossibilita qualsevol expansió. De l'altra, a la Mediterrània la Corona manté una certa presència comercial a través de diferents estratègies que donaven lloc a un joc de tira i arrossa amb Gènova i Pisa, i on Roma i Sicília esdevenien peces importants del tauler. D'aquesta manera, les opcions més clares d'expansió vindran constituïdes pels territoris musulmans del sud, especialment després de la derrota almohade a Las Navas de Tolosa (1212) i el consegüent nou desmembrament en taifes d'Al-Àndalus. Així les coses, Mallorca, punt de suport pròxim a la península, es revelava com un element estratègic important en les aspiracions expansionistes de la Corona d'Aragó.

3. Les cròniques i els autors

3.1 Jaume I: el *Llibre dels feyts*

Probablement el fet més significatiu del *Llibre* és que es tracta d'un llibre públic des del seu mateix plantejament (Cingolani, 2007a: 31), constituint una proclama en veu alta davant la comunitat a través de la qual el rei cerca legitimar el seu regnat i inserir-se així en la memòria genealògica de la dinastia alhora que la consolida. Com afirma el mateix monarca en un pròleg amerat de providencialisme i religiositat, les seues obres com a elegit de Déu han de servir d'exemple als qui l'han de seguir.

El rei es presenta com un autèntic heroi d'epopeia amb una estranya barreja d'elements èpics i realitat històrica alhora que hi afegeix elements de la quotidianitat (Rubiés, 1986: 493), i hi introdueix la seua pròpia figura transformada en un mite amb connotacions providencials —quasi messiàniques—, un element que esdevindrà clau en la seua proposta d'un nou inici en la història de la Corona¹.

Però per poder parlar de la intencionalitat ideològica del *Llibre* es fa pertinent aclarir primer, si més no, el controvertit tema de l'autoria de l'obra. Avui en dia podem dir que està generalment acceptada la presència del rei darrere de l'obra, comptant entre els partidaris investigadors com Soldevila (Soldevila, 2007: 42) o Cingolani, qui es mostra segur que l'obra "surt de la ment i de la boca del rei Jaume I" (Cingolani, 2007: 33). Però potser és Stefano Asperti (1983) qui amb més rotunditat demostra aquest fet a partir de diversos aspectes. Asperti en destaca la tendència a enfocar esdeveniments singulars sense indicar-ne en cap moment la perspectiva de l'observador, de la qual cosa en resulta un relat absolutament fragmentari i sense perspectiva global, un fet que es pot percebre clarament en el cas de la batalla de Portopí. També ressalta la modalitat narrativa, la qual gira totalment al voltant de Jaume I —recrea només els fets viscuts pel rei— i queda reforçada per una clara dimensió interior sempre lligada als sentiments del rei, un aspecte que indicaria una clara connexió entre memòria i fets.

[...] e un de nostra companya dix esta paraula, mas no ens membra el nom qui la dix: [...]
(Soldevila, 2007: 175)

Així, moltes vegades els fets narrats no són importants com a esdeveniments històrics sinó més aviat per la impressió que causaren en el monarca i en la seua memòria. És el cas, per exemple, de l'íntima sensació de sorpresa o angoixa que li provoquen alguns detalls puntuals del setge a la ciutat —com la reacció dels resistents. El sentit absolutament personalista de l'obra —i que li dóna continuïtat— o la irrupció de la dimensió individual a través de l'ús de la primera persona narrativa —i no de la tercera, com era habitual— en serien també clars indicadors de l'autoria reial. Però també l'esquema compositiu és significatiu. Estrictament lliure —només lligat al record dels esdeveniments— i clarament preliterari, constitueix un signe evident que estem davant d'un autor que no és un literat professional. D'altra banda no és tampoc un fet aïllat, ja que coincideix amb el procés de prosificació i liberalització de l'escriptura que es viu al

¹ Es tracta més detingudament a l'apartat de "Messianisme i providència"

segle XIII. Asperti destaca en aquest sentit el paral·lelisme amb la *Conquête de Constantinople* de Villehardouin.

S'ha discutit molt també sobre el pròleg del *Llibre*, del qual s'ha destacat que presenta un nivell clarament més formal que la resta de l'obra, a més d'una marcada tonalitat religiosa. Però fins i tot en aquest punt Asperti reivindica la presència del rei, el qual presentaria la formalitat protocolària pròpia d'un element tan important com és la introducció d'una obra de la importància del *Llibre dels feyts*.

A més, ens diu, les citacions bíbliques que hi apareixen estarien totalment al seu abast. En aquest aspecte també s'hi afegeix Josep Maria Pujol, qui ha constatat que la utilització de les citacions i l'ús del llatí remetent clarament a Jaume I com a responsable i són clarament "impropis d'un eclesiàstic" (Pujol, 2008: 167).

Aclarida l'autoria de l'obra, podem passar ara a un altre aspecte. Com ens comenta Cingolani (2006b: 225), és molt probable que l'adquisició de la corona aragonesa estimule al si del casal de Barcelona un acte de consciència dinàstica, un acte que suposa la maduració definitiva del procés de formació d'identitat política que s'havia iniciat lentament al segle XI i que es consolida definitivament amb el regnat d'Alfons I el Cast. És amb ell que s'acaba de definir el concepte de Principat de Catalunya i que significativament "ce que l'on persiste à nommer *coutume de Barcelone*, par référence à la tenure héréditaire et au *pouvoir* des châteaux, se transforme en coutum de Catalongne" (Bisson, 1984: 466). No debades en aquest període assistim a la transformació de les antigues assemblees de Pau i Treva diocesanes en un instrument d'administració de la corona —la de Fondarella en serà emblemàtica—, inaugurant així una tradició legislativa la qual serà institucionalitzada un segle més tard amb les Corts.

També en aquest regnat assistim a la redacció definitiva dels *Usatges de Barcelona* o el *Liber Feudorum maior*, però potser més significativament a la primera redacció de les *Gesta Comitum Barchinonensium* (Cingolani2007a: 22), la construcció genealògica dels reis aragonesos medievals. Perquè les *Gesta* no són sinó un reflex del procés que s'està desenvolupant al llarg de la segona meitat del segle XII, en el qual les genealogies es divulguen per Europa com un instrument privilegiat per a la consolidació dels poders monàrquics, un poder basat en la transmissió dinàstica i hereditària.

Com podrem veure més endavant, resulta fonamental el fet que aquesta nova consciència dinàstica es base en les idees de la noblesa moral així com en la imitació

dels avantpassats, recuperant el vincle amb la ideologia civil romana i el concepte clau de la *imitatio moris maiorum*. El cercle es tanca. Com ens diu Cingolani: "La possibilitat de la imitació va, doncs, estrictament lligada a la memòria de les gestes passades, justificant i motivant la necessitat del seu record" (Cingolani 2006b: 220). Les *Gesta* mostren alhora com assistim a una secularització de la concepció del temps, el qual deixa de ser expressat en termes bíblics per a passar a ser mesurat ara en termes dinàstics. I més important encara, uneixen amb gran eficàcia el passat mític amb el present a través de la creació de la figura mítica de *Guifré el Pilós*².

Però si les genealogies han servit al segle XII per legitimar les dinasties en construcció, a mitjan segle XIII els prenen el relleu les cròniques, les quals es mostren més eficients a l'hora de justificar les noves polítiques expansives de les corones de l'europa occidental. En aquest sentit és interessant fer notar com el *Llibre dels feyts* abandona el caràcter analògic de les genealogies i passa a referenciar el passat genealògic com un bloc, sintèticament. Perquè no cerca realitzar noves inscripcions en una genealogia ja consolidada —ja no és necessari— sinó justificar les gestes del nou monarca i establir-lo com a un nou origen.

En qualsevol cas, però, aquestes transformacions literàries en la historiografia no són sinó un reflex dels canvis socials i polítics que es viuen en aquells moments: el model feudal es reordena a mesura que la cort es consolida com el centre cultural i polític. Això explica que les cròniques del segle XIII tinguin la seua principal font en els poemes destinats a lloar les gestes dels monarques, un fet que està directament associat a l'important fenomen de prosificació que s'estén per Europa i que és representatiu de la profunda mutació cultural i mental que segueix a la feudalització (Rubiés, 1986: 483). La prosa cancelleresca s'imposa a la rigidesa del llenguatge monàstic, les llengües romàniques avancen sobre el llatí, a l'anonimat el substitueix el protagonisme, i la forma literària esquemàtica passa a ser narrativa (Aurell, 2005: 263).

D'altra banda, a més, les cròniques són també representatives del moment de plenitud en la confluència i la fusió entre la historiografia erudita eclesiàstica i la historiografia profana —fonamentalment les cançons de gesta. Si la primera havia aportat a les genealogies del segle XII els valors feudals i religiosos, el providencialisme i el concepte de bon rei cristià, la segona incorpora a les cròniques del segle XIII un caràcter

² De la importància de la creació de mites en parlarem més endavant.

més èpic i llegendari, un caràcter que s'ajusta perfectament a la imatge que es desitja donar d'unes noves monarquies caracteritzades ara per l'expansionisme i la conquesta agressiva. Les cròniques es revelen així com un com un potent instrument al servei dels interessos polítics i ideològics d'aquestes noves monarquies. Per tant, si les *Gesta* del segle XII emfatitzaven la força legitimatòria de la successió genealògica, les cròniques del segle XIII —consolidada ja la legitimitat dinàstica— basaran la seua efectivitat en la narració quasi exclusiva de les gestes èpiques dels monarques.

En aquest sentit, Jaume Aurell destaca que hem de veure aquests canvis en la historiografia en llengua vernacle del segle XIII no com un fet local sinó d'abast europeu —com ho evidencia el paral·lelisme amb la historiografia dels capets— que constitueixen el reflex i el resultat dels canvis sociopolítics que s'estan produint a l'Europa occidental (Aurell, 2005: 262). Es fa evident així que el text històric és produït pel context històric, i en aquest sentit les monarquies han descobert una eina de primer ordre per justificar llur expansionisme. Ho fan els capets, i Jaume I no serà menys. La intencionalitat política del *Llibre dels feyts* es fa evident. Com ens diu Aurell: "In short, political interest generated historiographic transformation" (Aurell, 2005: 263).

Des d'una altra perspectiva, Cingolani situa el *Llibre* també —com una baula més— dins el llarg procés d'elaboració i fixació de la memòria històrica del casal de Barcelona. En aquest sentit ni el llibre ni les seues motivacions serien cap novetat, però allò que en destaca clarament és el seu caràcter tan personal i innovador (Cingolani 2008b: 103). Per entendre aquest punt es fa necessari analitzar el procés de formació de la consciència històrica del monarca, un fet que ens ha d'aportar llum també sobre el caràcter clarament ideològic del llibre. Hi ha una sèrie d'aspectes que poden ser reveladors en aquest sentit.

D'entrada, la creació del *Llibre* implica necessàriament un clar acte de reflexió històrica per part del monarca respecte a si mateix i als seus avantpassats. De fet, Jaume I té una forta consciència del llinatge, fins al punt que el terme apareix 53 vegades al *Llibre dels feyts* (Cingolani, 2007a: 40). A més, les al·lusions a la ideologia del Casal són freqüents, presentant-se com una continuada confrontació amb els avantpassats, sobretot amb el seu pare (Cingolani 2008b: 109). Podem veure un clar exemple d'aquesta profunda memòria dinàstica en un passatge en què el rei conversa amb el valí de Mallorca. Quan el valí demana qui és el rei que l'ataca Jaume I no dubta a fer dir al comte Nuno Sanç:

"aquest era el fill d'aquell qui vençé la batalla a la host d'Úbeda" (Soldevila, 2007: 170), una clara referència a son pare i la seua actuació a la batalla de Las Navas de Tolosa.

Segons Cingolani, però, és sobretot al final de la vida del rei que es pot observar com la ideologia oficial d'imitació dels avantpassats ha penetrat profundament en ell, reforçada probablement per la seua meditació històrica (Cingolani 2006b: 225). És molt significatiu que a partir de 1268 les *Gesta* arriben a Barcelona, es tradueixen al català i són distribuïdes per les diferents oficines de la Cancelleria Reial i el Consell de Cent, un fet que fa difícil no pensar en una intervenció directa del rei (Cingolani 2008b: 121) i que, per tant, posaria en evidència una clara consolidació de la consciència històrica —pròpia— del monarca.

Pot ser que l'arribada de les *Gesta* a Barcelona tinga el seu origen en la necessària investigació documental que va haver de suposar el llarg procés que portà a la definició i la firma del Tractat de Corbeil el 1258 (Cingolani 2008b: 120). En qualsevol cas, però, Cingolani apunta també a una probable reacció del rei a l'aparició de la *Historia Gothica* de Rodrigo Jiménez de Rada, traduïda al català el 1266 (Cingolani 2008b: 117), la qual atorgava a la Corona d'Aragó un clar paper secundari en la història que ben segur que no havia d'agradar Jaume I. Les implicacions serien importants. Perquè si això és cert aquest fet evidenciaria també el reconeixement per part del monarca del paper important que pot tenir la historiografia com a instrument de propaganda o cohesió política.

Com veurem tot seguit, Jaume I en sabrà fer bon ús. El seu *Llibre* té una clara intencionalitat de transmissió d'un model ideològic basat en la projecció del retrat d'ell mateix que vol deixar, és a dir, la imatge programàtica del rei-cavaller, campió de Déu i de la fe, model de príncep cristià, en clara consonància amb els valors que promou l'aliança església-monarquia. Aquesta imatge programàtica és precisament un dels elements esgrimits per Asperti per justificar l'autoria del rei (Asperti, 1983: 15), i es constata en les clares exclusions i silencis de l'obra —com la brutalitat de la punició al bisbe de Girona o el tractat de Corbeil— i en el fet que només es transmeten aquells detalls que siguen representatius o indispensables del retrat d'ell mateix que ens vol transmetre, deixant de banda altres aspectes que possiblement serien també significatius. A més a més, en estar lligats a la línia memorística del rei, als fets narrats s'afegirà la condició d'excepcionalitat pròpia del record memorístic. Així, per exemple, no és el setge de la ciutat de Mallorca i el seu desenvolupament progressiu allò que el rei

recorda, sinó "aquells episodis de major o menor relleu intrínsec, però en tot cas sempre excepcionals, dels quals ha estat protagonista" (Asperti, 1983: 18).

Hi ha molts més exemples que evidencien aquesta imatge programàtica. Podem esmentar a tall d'exemple la descripció que fa al capítol 47 de la reunió a Tarragona on es decideix conquerir Mallorca. Són ben significatius els silencis —els dubtes, les sospites, les negociacions i les tensions prèvies— i també el fet que es presente com una idea espontània de la col·lectivitat de nobles —i no seua— en honor i glòria de tothom, quan sabem que la idea ja havia estat estudiada i planificada anteriorment. La reunió probablement es va donar, però el contingut ben segur que no va ser aquest. Veiem, per tant, una clara manipulació del relat.

És interessant també el fet que dins d'aquesta imatge programàtica la figura del rei sempre ha d'ocupar la centralitat absoluta, mostrant la seua indubtable condició de líder guerrer, de conductor expedicionari brillant i sagaç, d'heroi protector dels seus súbdits i promotor de noves glòries per a ells. Jaume I defensarà aquesta centralitat a qualsevol preu, un fet que el portarà —un poc ingènuament— a no dubtar en mostrar aspectes negatius mentre aquests giren al seu voltant.

Ho veiem quan ens mostra les diferències de tipus intern, com les que s'estableixen entre Nunó Sanç i els Montcada per veure qui encapçala l'atac a la batalla de Portopí (Soldevila, 2007: 150). També les discussions sobre si cal o no acceptar les propostes de pau del valí (Soldevila, 2007: 171-172). O fins i tot la negativa del comte d'Empúries de participar en la reunió:

E el comte d'Empúries, qui era en la host, no volc ésser a negun consell que nós haguéssem ab nostres rics hòmens; e era en una cava e deïa que null temps no n'eixiria tro que la vila fos presa, e per açò no el podem haver a aquell consell (Soldevila, 2007: 171)

Aquest detall el recullen els frescos del Palau Aguilar, on s'han pogut identificar per les armes d'Empúries, faixes de güella horitzontals sobre argent (Rosselló, 2008: 36). En qualsevol de les discussions dels seus soldats el rei sempre apareix al centre, com el líder exemplar que ofereix amb saviesa els millors consells als seus vassalls. Són significatives les paraules del monarca:

E, quan nós haguem oït llur consell, dixem-los:

—Nós a la mort dels rics hòmens no podem dar negun consell, car ço que Déus vol ordonar a fer, avé que s'ha a complir, mas segons que la manera era nostra de venir en aquesta terra per servir a Déu e per conquerir-la [...] Però lo consell que jo hi do, però salvant lo consell que vós me donats, lo hi do. (Soldevila, 2007: 172-173)

El rei tampoc s'està de mostrar els seus dubtes i els errors que comet, com en el cas de la primera topada amb els sarraïns, quan el recel per participar en el combat el porta a precipitar-se a la batalla, i Ramon de Montcada arriba a dir-li:

—Què havets feit? Volets ociure a nós e a vós? Que, si per mala ventura vós vos perdíets, e sots ara anat a reec de perdre, la host e tot l'als seria perdut, e aquest tan bon feit no es farà puis per null hom del món. (Soldevila, 2007: 148)

Veiem, però, com qualsevol de les errades s'aprofita per remarcar la centralitat de la figura del rei. Fins i tot tenim el cas de la batalla de Portopí, on l'excessiva distància entre les tropes portarà a la mort dels Montcada (Cingolani 2006a: 206).

Cingolani assenyala que el sol fet de triar Mallorca i no València per a la invasió ja denota una clara intenció propagandística i de projecció internacional, ja que Mallorca oferia una conquesta molt més ràpida i de rendiment propagandístic immediat (Cingolani, 2006b: 175).

3.2 Bernat Desclot: el *Llibre del rei En Pere*

Escrita a partir de 1283, en ple ambient d'exaltació per la conquesta de Sicília, el *Llibre del rei En Pere* constitueix una exaltació dels valors monàrquics i en particular de la figura de Pere II, una figura molt discutida ja en el seu moment perquè les seues actuacions van tenir conseqüències prou greus per a la Corona d'Aragó. Aquesta exaltació de la monarquia anirà acompanyada, no obstant això, del menyspreu —si no odi— envers les classes populars.

Els primers 50 capítols abasten fins al regnat de Jaume I, amb una gran quantitat d'elements llegendaris referències a cançons de gesta. La resta de capítols estan dedicats exclusivament a l'enaltiment de les virtuts, les gestes i la cavalleriesitat de la figura de Pere el Gran, en aquest cas des d'una pretesa —que no certa— objectivitat. L'autor és clarament un cronista professional i ens ofereix una narració amb un sentit equilibrat de la composició i una prosa excel·lent: elegant, fluïda, rica, clara i ajustada. Això —i l'accés a la documentació de la Cancelleria— fa que siga bastant consensuada la idea que l'autor siga probablement Bernat Escrivà, un home de la cancelleria del rei Pere II i en alguns moments home de confiança del mateix rei (Cingolani, 2007a: 100). En aquest sentit no és estrany que Desclot siga un home profundament religiós i anticlerical, partícip de la causa gibel·lina que ha assumit la Corona d'Aragó.

La intencionalitat ideològica ve donada ja pel primer dels objectius que el porten a elaborar l'obra, perquè una de les seues intencions inicials és respondre a altres models historiogràfics, en concret el *Llibre dels feyts* i el *Llibre dels reis*, per donar una nova versió dels orígens de l'Estat i els valors fonamentals de la monarquia. Només en un segon moment, i a mesura que els esdeveniments es precipiten, es bolcarà completament en la figura de Pere el Gran (Cingolani, 2010a: 31).

A més a més, és important tenir en compte que, com ens comenta Lola Badia: "els textos de les cròniques són, en realitat, productes molt mediatitzats pels models literaris" (Badia, 1993: 3). En aquest sentit és interessant fer notar com Desclot presenta la figura de Pere el Gran a partir de valors cavallerescos, oferint-nos una visió exaltada d'un monarca heroic, cortès i generós. Ara bé, cal aclarir que si bé crea una atmòsfera de tipus cavalleresc que envolta la figura del rei en cap cas planteja mai la narració a partir de models literaris cavallerescos (Cingolani, 2007a: 105).

Com ens diu Cingolani: "Desclot vol transmetre una imatge complexa i elaborada de la monarquia, i vol donar una visió profundament diferent de l'oferta per Jaume I al *Llibre dels feyts*, on s'erigeix com a nou creador i com a vertader heroi del Casal, recurrent sovint a la providència". És per això que Desclot reajusta amb molta cura la figura de Jaume I, mantenint-ne la centralitat però eliminant-ne l'excés de participació personal i de protagonisme que el monarca s'havia atribuït en la seua crònica. Aconsegueix així mantenir el paper preeminent que no li pot negar, però reajustant la seua figura a unes coordenades més laiques i cavalleresques, sense recórrer mai a la providència (Cingolani, 2010a: 37). La voluntat ideològica es fa evident. I ho podem veure, per exemple, en la batalla de Portopí, on el rei Jaume I ja no ocupa una posició de centralitat absoluta i es narren amb independència escenes no viscudes per ell, com la que descriu la mort dels Montcada (Soldevila, 2008: 91-92).

El to cavalleresc es reflecteix també en un altre element fonamental en la construcció ideològica de Desclot. Parlem, evidentment, de la seua gran capacitat per a la creació de mites. Desclot no dubta en cap moment en manipular i inventar quan ho creu necessari per tal d'arrodonir les seues figures mítiques. No és difícil trobar exemples: l'engendrament de Jaume I, el mite del Bon Comte de Barcelona, la visió llegendària de Pere el Gran —o si es vol el mite monàrquic— o l'ús de la llegenda del Gran Senescal³.

³ Ho tractarem detingudament més endavant.

Però tenim encara més exemples que evidencien la manipulació ideològica de Desclot. Hi ha un episodi ben il·lustratiu que ens mostra el clar sentiment antiaragonès de l'autor. Desclot transforma en clara oposició i boicot la resposta dels lleidatans i els aragonesos a la petició d'ajuda del rei en l'afer de Mallorca durant la seua estada a Lleida —un episodi, per cert, que el *Llibre dels feyts* no menciona. (Cingolani, 2007b: 178-180). Desclot posa en boca del cardenal Jean d'Abberville les paraules dels barons d'Aragó i de Lleida:

Sényer rei: los barons que ací són e els rics hòmens d'esta ciutat m'han preguntat que jo que us deja dir e pregar que mudets lo viatge e que anets a València; e seguir-vos han tuit e faran tot ço que vós manets. Que de l'anar de Mallorca no han volentat ne cura. (Soldevila, 2008: 82).

El ben cert és que cavallers aragonesos sota el vassallatge del rei estaven obligats a participar-hi i, de fet, el *Llibre del repartiment* de Mallorca confirma la presència dels lleidatans en la conquesta. Soldevila ens fa una observació molt interessant en una nota al peu de pàgina:

El rei havia jurat [...] dur dos-cents cavallers a la conquesta. Els qui posseïen cavalleries d'honor i de mainada a Aragó, que tenien obligació de seguir el rei, devien formar-ne el principal contingent. Observem que diverses vegades, en esmentar el nom d'algun cavaller aragonès, en aquests paràgrafs de la conquesta, afegeix que era de la seva mainada. (Soldevila, 2007: 147).

També resulta interessant el relat de les circumstàncies de la mort dels Montcada. Cingolani ha pogut comprovar com a un resum del report que Jaume I envia a Ferran III de Castella després de la conquesta hi apareix explícitament que els Montcada van caure en un parany. Desclot ens descriu l'episodi seguint fidelment el relat de Jaume I al *Llibre dels feyts*, però omet el detall del parany, probablement per ressaltar la virtut de la valentia dels Montcada els quals, distanciat de la resta de les tropes, haurien acceptat el combat en inferioritat de condicions. (Cingolani, 2007b: 190).

Al capítol número quaranta del *Llibre* podem veure un altre exemple de manipulació ideològica amb clara intenció justificativa de la violència que inevitablement es desfermarà sobre l'enemic, atribuint-li accions repulsives o reprovables. És Martín Alvira (Alvira, 1996: 45) qui ens fa notar en aquest cas com Desclot explica que, per tal d'evitar el bombardeig de les muralles els sarraïns de la ciutat:

preseren tots los crestians catius qui eren en la ciutat, e la nuit que venc après, tots nuus, pujaren-los en crou als murs on los trabuquets tiraven, per tal que no hi traguessen. (Soldevila, 2007: 97).

A les cròniques medievals també és prou habitual l'exageració de les xifres, de les quals n'és més important la contundència i rotunditat del nombre que no pas la rigor històrica. En aquest sentit són ben significatives les xifres que Desclot ens dona sobre el resultat de l'assalt a la ciutat:

Mas anc a l'entrar ne al pendre de la ciutat no hi moriren mas cinc crestians a peu, que foren en el vall trobats [...] e foren cinquanta mília los sarraïns qui hi moriren [...] (Soldevila, 2007: 109).

En tenim un altre exemple en l'episodi en què un grup de sarraïns intenta tallar el subministrament d'aigua del campament cristià i hi acudeix ràpidament Nunó Sanç per derrotar-los. Un cop vençuts els sarraïns, el cap del seu cabdill és llançat amb un almajà nec dins la ciutat. En la versió de Desclot són quatre-cents els caps tallats i llançats (Cingolani, 2007b: 195).

Però hi ha encara un altre episodi molt significatiu, aquell que explica la visita al campament cristià d'un sarraí anomenat Alí⁴. El *Llibre dels feyts* fa una descripció breu de l'episodi:

[...] lo diumenge a hora de mig dia venc un sarraí qui havia nom Alí, de la Palomera, nedant a nós, e contà'ns noves de l'illa e del rei e de la ciutat (Soldevila, 2007: 145)

Desclot, en canvi, transforma aquest episodi en un relat molt més elaborat, probablement inventat en gran part. En aquesta versió Alí arriba nedant, s'agenolla davant del rei i el saluda *en son llatí*. El rei es mostra en tot moment atès i cortès, li fa donar roba nova i li demana per la situació de l'illa. La resposta d'Alí és ben coneguda:

Sényer, sàpies per cert que aquesta terra és tua e a ton manament; que ma mare me dix e em pregà que jo que vengués a tu e t'ho dixés. Que ella és molt sàvia femma e ha conegut en la sua art d'astronomia que aquesta terra deus tu conquerir (Soldevila, 2008: 88)

Alí continua explicant quina és la situació de les forces que defensen l'illa, i el rei es mostra molt agraït i li correspon en tot moment amb gran cortesia i magnanimitat, clarament dins els paràmetres ideològics del que havia de ser el comportament de la monarquia per Desclot. Però per a Cingolani el significat ideològic i narratiu de l'escena encara va més enllà (Cingolani, 2006a: 207). Desclot ha convertit Alí en majordom del valí, i dona així més significat a la seua intervenció. El passatge citat reforça d'alguna

⁴ En parlem més detalladament a l'apartat dedicat a la crònica àrab.

manera la idea de l'existència prèvia de dissidències al si de la societat illenca i d'un sector que potser esperava o desitjava l'arribada dels cristians.

També és molt interessant de comprovar com, en general, Desclot rebaixa el to dramàtic i impetuós del Llibre dels feyts per ajustar el relat a unes coordenades més moderades i equilibrades, segons el model que ell considera que hauria de correspondre a un relat historiogràfic. En aquest sentit hi contribuïrien la seguretat de la predicció astronòmica i l'existència de forces amigues desitjoses de col·laborar (Cingolani, 2006a: 207).

No obstant això, Desclot no s'està tampoc de mostrar la vessant coratjosa del rei, això sí, des d'una perspectiva evidentment més moderada. En tenim un exemple també a la batalla de Portopí, quan el rei veu perillar les posicions cristianes i:

Ab tant, lo rei puny lo cavall dels esperons e mes l'escut denant e muntà-se'n per la costa e amont.
E els cavallers, que viuren que no li ho podien vedar, brocaren a avant e meseren-se al seu dors.
(Soldevila, 2008: 93)

Com veiem, doncs, els exemples de manipulació ideològica interessada en el cas de Desclot són ben abundants.

3.3 Ramon Muntaner: la *Crònica*

Soldat, aventurer, Ramon Muntaner inicia la *Crònica* a la seua alqueria de Xirivella, al regne de València, l'any 1324, en un moment en què la conquesta de Sardenya ja s'ha completat i la Corona d'Aragó s'ha transformat en una potència marítima. Procedent de la petita noblesa i perfectament adaptat a l'ordre social feudal, n'és un gran defensor i mostra en tot moment un concepte fortament vassallàtic del valor, de manera que sempre presenta les seues accions al servei dels interessos dels seu senyor.

Ramon Muntaner parteix d'una perspectiva totalment vinculada a l'emoció d'haver viscut uns esdeveniments únics, i en aquest sentit sembla defugir qualsevol interès en la rigorositat històrica que caracteritzaria un historiador actual o fins i tot algun de contemporani —com Desclot— (Badia, 1993: 5). Així, és interessant fer notar que Muntaner declara que escriu les seues vivències, proveïdes per la providència:

per ço que cascun ne prenga bon eximpli e s'esforç de bé a fer e a dir (Soldevila, 2011: 21)

És a dir, perquè aquestes servisquen d'exemple i resulten d'utilitat, una de les característiques que, com hem comentat abans, havia de complir el text historiogràfic en

la societat medieval i que tenia el seu origen en el cristianisme de profunda arrel agustiniana que envolta la societat feudal. En qualsevol cas, segons Cingolani, Muntaner, a la seua manera, té consciència d'historiador (Cingolani, 2007a: 178), i gaudeix d'una certa cultura, si bé la seua perspectiva és bastant limitada si el comparem amb Desclot.

El caràcter ideològic de l'obra queda clar des del principi, ja que la *Crònica* de Ramon Muntaner, de caràcter autobiogràfic, té com a primer objectiu la justificació de la seua vida i obra en públic, un fet que l'apropa a Jaume I. No obstant això, podem dir que el tret més destacable i definitori del seu text és una absoluta i marcada idealització i sacralització de la monarquia. Muntaner cerca l'elaboració d'una ideologia monàrquica i nacional, una ideologia que unifique totes les branques del Casal reial català: la Casa d'Aragó, la Casa de Mallorca i la Casa de Sicília. Ofereix, per tant, una perspectiva unitària, d'identitat col·lectiva sota la qual es puguen sentir i actuar tots tres llinatges.

Per tant, podem afirmar que Muntaner té una forta concepció del llinatge —si bé no pas nacional— la qual es veu clarament reflectida en el caràcter perezcentrista de la seua obra —igual que en Desclot—, un fet que el porta a veure Pere el Gran, encara infant, com "l'heroi central i central i paradigmàtic de totes les virtuts" (Cingolani, 2007a: 175-176).

Pel que fa a la figura de Jaume I "és presa com a punt de referència mític de les virtuts cavalleresques tant com de la gràcia divina" (Rubiés, 1989: 95), i podem veure com la seua figura queda clarament ressaltada. Així, si Desclot en destacava de la conquesta de Mallorca l'absoluta superioritat militar, Muntaner incideix en la constància i la capacitat de saber superar i vèncer les adversitats (Cingolani, 2007a: 175). És significativa en aquest sentit la forma en què presenta la ciutat de Mallorca, certament inexpugnable:

[...] qui és de les forts ciutats del món e la mills murada (Soldevila, 2011: 33)

Dificultat a la qual l'enginy del rei Jaume I sabrà donar solució:

[...] ell manà al bon comte d'Empúries fer una cava per la qual la ciutat s'esvaí [...] Per lo dit lloc on la dita cava se féu, la host del dit senyor rei entrà en la ciutat (Soldevila, 2011: 33)

Comptat i debatut, podem concretar la ideologia que desprén el llibre de Muntaner en dos aspectes concrets: la religiositat i el providencialisme, i l'ideal d'harmonia social al voltant de la figura mitificada del monarca. Jona Pau Rubiés ho expressa ben clarament:

els tres aspectes [...] predominants de la seua ideologia (Déu i religió, monarquia i nació —entesa en sentit medieval—) s'estructuren en una visió mitificadora de la realitat, la qual empra la història com a un instrument de poder (Rubiés, 1989: 98)

O també quan llegim:

És una obra planificada, en la mesura que té una finalitat propagandística i ideològica [...] ell és un mitificador actiu [...] la seva funció: unificar, ignorar diferències, excitar el nacionalisme, donar prestigi a la corona (Rubiés, 1989: 105)

3.4 Ibn 'Amīra al-Mahzūmī: *Kitāb Ta'rih Mayūrqa*

Per tal d'apropar-nos a la conquesta de Mallorca tenim la sort de comptar també amb el testimoni dels vençuts, gràcies a la crònica d'Ibn 'Amīra. Historiador, poeta i jurista que va viure en persona la conquesta de Jaume I de les Illes Orientals d'al-Àndalus —com eren conegudes pels musulmans—, va aconseguir fugir després de la desfeta per refugiar-se a primerament a València i definitivament al nord d'Àfrica. Ocupà càrrecs elevats en els diferents governs pels quals va haver de passar i, com ens diu Ibn 'Amīra:

No fou l'autor un ignorat en la seva època, ni molt menys un home ordinari i desconegut, sinó que u un gran alfaquí de ben contrastada fama, literat de popularitat reconeguda (Ibn 'Amīra, 2008:25)

La crònica d'Ibn 'Amīra ens ofereix una perspectiva d'un gran valor sobre els esdeveniments i la situació anteriors a l'arribada de Jaume I. Ens mostra una Mallorca caracteritzada per les lluites internes i la revolta contínua. Aquesta perspectiva és perfectament lògica, si tenim en compte que la nova ortodòxia almohade només feia vint-i-tres anys que regnava a l'illa, i que havia pres el poder per les armes, havia destruït les estructures prèvies dels almoràvits i aplicat una repressió ferotge. Per tant, és raonable pensar en l'existència de grups dissidents a aquest poder nouvingut.

De fet, anteriorment també els almoràvits havien exercit una forta pressió sobre la població local i els seus béns i collites, ja que havien considerat l'arxipèlag només un gran magatzem de subministrament per a les necessitats dels seus exèrcits en les seues campanyes africanes, particularment durant el regnat dels Banu Ganiya (Rosselló, 1968: 117).

En qualsevol cas, a aquesta situació de clara descohesió i revolta s'afegia la presència d'una gran quantitat de refugiats procedents de la península que encara complicava més les coses. Segons ens conta Ibn 'Amīra, l'actuació tirànica del valí es completa ara amb

l'assassinat de quatre prohoms respectats, la qual cosa enceta una nova revolta encapçalada per Ibn Shayri —Xuaip a les cròniques cristianes.

Només l'arribada de les tropes cristianes evita, en l'últim instant, l'execució pública de cinquanta noves persones triades a l'atzar pel valí a la ciutat en resposta a aquesta revolta. Ibn Amira ens conta que malgrat tot això l'adhesió de la població al valí per combatre l'enemic comú cristià és unànime. No podem deixar de veure una certa manipulació ideològica en aquesta afirmació tan redona, ateses les circumstàncies de descohesió i lluita interna que acabem de mencionar.

De fet, aquest és el principal punt de discrepància amb les cròniques cristianes, ja que aquestes donen testimoni de l'existència d'una cinquena columna en les tropes musulmanes i de la col·laboració explícita amb les tropes cristianes, un fet que no apareix en cap moment a la crònica àrab.

El primer dels col·laboradors mencionats a les cròniques cristianes és Ali de Palomera, qui ofereix als cristians informació sobre l'estat de la ciutat i les tropes que la defensen. Guillem Rosselló fa notar que en aquest cas estem probablement davant d'un simple recurs literari més que d'una realitat, vist el caràcter sospitosament fantàstic —de llibre de gesta— amb què és presentada la seua intervenció:

Sényer, sàpies per cert que aquesta terra és tua e a ton manament; que ma mare me dix e em pregà que jo que vengués a tu e t'ho digués (Rosselló, 1989: 544).

Soldevila també destaca l'excepcionalitat de l'acte de predicció per part de sa mare que s'inclou a la seua intervenció:

Que ella és molt sàvia femma e ha conegut en la sua art d'astronomia que aquesta terra deus tu conquerir. (Soldevila, 2008: 88)

No obstant això, evidentment és impossible afirmar o desmentir l'existència real d'aquest personatge. El ben cert és que després d'aquesta intervenció desapareix del relat sense deixar ja cap rastre.

Més creïble resulta Ben Abet o Benhabet —possiblement Ibn 'Abbâd—, possiblement relacionat amb els Benàsser, els quals són afavorits amb donacions a la finalització de la conquesta. Ben Abet abasteix amb provisions l'exèrcit cristià assetjant i informa sobre els moviments i les intencions de les tropes musulmanes. Jaume I dóna una idea del gran ajut que va significar la seua col·laboració:

E açò féu aquell àngel que Déus nos envià; e quan dic àngel, ell era sarraí, mas tant nos tenc bon lloc, que per àngel lo prengué, e per açò li faem com semblança d'àngel (Coll, 1992: 330).

És interessant també fer notar que Ibn 'Amīra descriu ben explícitament com després de la derrota el valí és torturat pels cristians perquè suposen que aquest amaga grans fortunes:

Aleshores el sotmeteren a un turment ignominiós car creien, en veure'l, que estaven davant qui era la més pura essència de l'avar, i a l'aversion per motius religiosos hi afegiren l'animositat perquè s'abstenia de confessar. Va viure quaranta-cinc jorns en un terrible suplici i en tal horror que faria fondre el ferro. Fou sotmès a diferents tipus de tortura, de dia i de nit, i hagué de suportar diverses calamitats (Ibn 'Amīra, 2008: 131)

No és aquesta l'única font àrab que esmenta la tortura del valí per part de les tropes cristianes. Guillem Rosselló ens mostra com a la breu descripció de la conquesta de Mallorca continguda al *Kitab Rawd al-Mi'tar* es pot llegir també:

Més tard el tirà de Barcelona [...] va entablar [sic] alguns combats amb els mallorquins i després d'un prolongat setge s'apoderà de l'Illa, empresonà i torturà el seu emir Yahya fins a morir (Rosselló, 1968: 101)

Les cròniques cristianes no esmenten la tortura. No podem saber quina versió és la correcta, però allò realment interessant és el fet que, necessàriament, una de les dues versions ha d'estar manipulada.

4. Estil

4.1 Jaume I

Precisament, l'estil del *Llibre dels feyts* ha estat fins ara el principal argument a l'hora d'atribuir-ne l'autoria a Jaume I. S'ha destacat l'ús de la primera persona narrativa, la forma autobiogràfica. Però allò que més crida l'atenció si atenem a la intenció ideològica és potser la clara centralitat de la figura del rei al llarg de tot el relat, que actua realment com a eix vertebrador del *Llibre*. Podem dir que és una obra dedicada —per complet— a ressaltar la figura del rei, i en aquest sentit tot gira al seu voltant. N'és l'exemple paradigmàtic la batalla de Portopí, centrada exclusivament en els esdeveniments viscuts pel rei, protagonista absolut. Així mateix, com hem comentat anteriorment, Asperti posa aquesta batalla com a exemple de l'autoria del rei, perquè els fets que ens relata són només aquells lligats a la seua memòria i emocions, oferint una perspectiva clarament insuficient dels fets pel seu caràcter fragmentari.

Tanmateix, Cingolani fa una lectura diferent de l'episodi de la mort dels Montcada. Aquesta, ens diu, ens és presentada a través dels ulls del rei quan s'assabenta del fet, amb una càrrega forta de dramatisme i efectivitat —el rei plora i barreja emotivitat amb pragmatisme i sentit del deure. En qualsevol cas, l'investigador veu en aquest plantejament marcadament personal i en la subjectivitat de l'escena no un reflex del funcionament de la memòria del rei sinó més aviat una clara intenció literària, un recurs absolutament voluntari per tal de situar-se al centre de l'acció i adquirir així tot el protagonisme (Cingolani, 2007b: 67). En altres paraules, el rei exerceix un control absolut i interessat dels seus recors. I més encara, el rei té consciència de fer literatura i es preocupa per la construcció i l'efecte narratiu del seu relat.

En aquest sentit, hom assenyala com a representatives d'aquest fet algunes escenes del relat. Tenim, per exemple, l'escena del passatge marítim de camí a l'illa, amb una gran quantitat de detalls de tipus ambiental, visuals i anímics, possiblement relacionats amb les impressions guardades als seus records però en qualsevol cas d'una evident intencionalitat literària (Cingolani, 2007a: 64).

E ja venc l'hora del vespre, e aconseguí's la nau, prop del primer son, d'En Guillem de Montcada, que tenia la guia; e eixim a la llanterna e saludam-los [...] E, quan fo entre hora nona e vespres, enfortí's la mar pel creiximent del vent, e féu tanta de mar, que en la terça part de la galea de part de proa que passava dessús l'aigua de les grans ondes de la mar quan venien. (Soldevila, 2007: 141-142).

El mateix Cingolani també posa com a exemple la descripció que fa el rei de l'illa en veure-la a trenc d'alba al capítol setanta-dos, la qual constitueix un motiu recurrent de la literatura, de tipus clarament retòric i a més a més prescindible (Cingolani, 2007a: 64). També relacionat directament amb la intencionalitat política cal parlar del to èpic i cavalleresc que es respira a les cròniques, que té el clar objectiu de ressaltar la figura dels monarques. Jaume Aurell destaca en aquest sentit l'escena de la batalla de Portopí en què Jaume I es topa amb Guillem de Mediona quan aquest es retira de la batalla ferit a la boca, i amb un discurs apassionat —i el significatiu gest d'agafar els ramals del seu cavall— el fa tornar a la batalla, ressaltant així el prestigi del rei, fins i tot per damunt del millor cavaller de Catalunya (Aurell, 2005: 260):

E encontram En Guillem de Mediona, que deien que en tota Catalunya null hom no junyia mills que ell (Soldevila, 2007: 154)

4.2 Bernat Desclot

Desclot és una persona amb consciència i una personalitat historiogràfica clara, i mostra un domini de l'escriptura excepcional, oferint-nos una prosa cancelleresca fluïda i clara, amb un equilibri narratiu i un estil ordenat i mesurat. Això, unit a l'òptica omniscient del seu relat, ha fet pensar moltes vegades en l'objectivitat del seu relat. Però la rigorositat històrica de les dades —amb abundància de documentació històrica— que normalment ofereix no impedeix una clara i voluntària intencionalitat política i una inevitable manipulació ideològica dels fets narrats.

Desclot té una capacitat literària manifesta, que es pot veure en una forma de narrar supeditada a l'efecte narratiu i a la interpretació cavalleresca dels personatges —aspecte al qual no arriba Jaume I— (Cingolani, 2007b: 228), que li permet ajustar aquests fets objectius històrics en la mesura en què són útils a les seues propòsits ideològics, fonamentalment d'exaltació de la monarquia i en particular de la figura de Pere el Gran. Desclot ens porta al terreny de la creació literària amb una hàbil, equilibrada i subtil combinació d'elements cavallerescos — en cap cas ho fa a partir de models literaris cavallerescos (Cingolani, 2007a: 105)— i realitat històrica, per crear una dimensió retòrica del sentit cavalleresc que s'ajusta al model de monarquia que ens vol transmetre. Una manipulació retòrica i ideològica que també es concreta en la gran capacitat que mostra per a la creació de mites, com veurem més endavant.

4.3 Ramon Muntaner

Encara que sembla una paradoxa, com ens diu Cingolani, allò que mou a Muntaner a escriure és en essència el mateix que ha mogut Jaume I, és a dir, la necessitat de trobar-li un sentit a la seua vida, de trobar-hi una justificació i de fer-ho públic (Cingolani, 2007a: 165). Per tant, el seu punt de vista es caracteritza necessàriament per ser personal i subjectiu. La manipulació retòrica és constant i conscient. Omet, inventa i tergiversa de forma voluntària i amb naturalitat, fins i tot contradient les fonts, perquè "ens relata les coses com a ell li sembla que haurien d'haver ocorregut, i no tal com havien passat" (Cingolani, 2007a: 183).

La seua proposta ideològica es manifesta a través d'un estil popular i novel·lesc, marcat per un profund sentiment de predestinació i selecció divina que es manifesta en un llenguatge molt influenciat per la Bíblia. De fet, i com també ens diu Cingolani,

"Muntaner té una visió derivada de l'Antic Testament, amb un Déu conductor d'exèrcit que protegeix el poble elegit i els seus cabdills" (Cingolani, 2007a: 186). Però ens estem avançant al següent punt.

D'altra banda, Muntaner ens mostra uns herois —els reis— caracteritzats pels valors propis dels models literaris èpics del seu moment —més pròpiament del *roman courtois* (Badia, 1993: 7)—, als quals afegeix també el model de generositat de la tradició trobadoresca. Sempre, és clar, al servei de la seua projecció ideològica de l'ideal monàrquic. D'aquesta manera, el recurs constant a la providència, així com el to èpic i cavalleresc de la seua obra, ens parlen de les seues principals fonts: la bíblia, la literatura trobadoresca i la literatura cavalleresca (Rubiés, 1989: 84).

5. Messianisme i providència

5.1 Jaume I: el *Llibre dels feyts*

Ja des del mateix pròleg podem comprovar com Jaume I es presenta com l'elegit de Déu, el nou messies que ha estat cridat a realitzar grans gestes i a salvar i engrandir amb noves glòries la Corona d'Aragó i els seus súbdits. Aquesta imatge messiànica, iniciada amb els episodis de l'engendrament i la seua infantesa, s'anirà aprofundint en la consciència del monarca al llarg de tot el seu *Llibre*. De fet, per subratllar aquest paper d'elegit farà un ús recurrent dels simbolismes bíblics (Cingolani, 2007a: 69). La insistència en el seu programa messiànic i l'ús recurrent a la providència ens obliga a plantejar-nos quin és el paper exacte que ha de jugar la religiositat del monarca —o la seua fervorositat o pietat— en la interpretació de la seua obra. Per tant, hem de ser prudents en la seua interpretació.

Així, la societat feudal és una societat amarada de religiositat i condicionada profundament per la religió cristiana, fins al punt que cap esdeveniment no es pot concebre sense tenir present aquesta religiositat (Soldevila, 2008: 10). Per tant, no ens ha de resultar estrany que el *Llibre dels feyts* també participe d'aquesta religiositat. A més, i com hem comentat al principi, els fonaments teològics en què es basa el cristianisme pressuposen l'omnipresència de la providència com a causa de l'esdevenir històric, condemnant la historiografia a la simple constatació de fets, sense possibilitat de cercar-ne la causa, que en última instància sempre serà deguda al disseny diví.

Per tant, no ens hem d'estranyar quan Cingolani afirma que la historiografia medieval no recerca normalment les causes dels esdeveniments, sinó que intenta proporcionar-los una motivació global. Les raons esgrimides són habitualment dues: bé la providència —seria el cas del Llibre dels feyts i de Muntaner— bé el noble comportament —Desclot— des d'una visió aristocràtica i laica dels processos històrics. (Cingolani 2008b: 107-108).

En aquest context és normal que Jaume I faça ús de la providència com a explicació causal dels esdeveniments. Ara bé, hem d'entendre aquesta providència no com una causa sinó com una conseqüència, és a dir, com el testimoni del paper d'elegit que li ha estat atorgat i com a confirmació de les gestes que el sobirà va realitzant en el compliment del seu paper de messies.

Jaume I utilitza la providència com una forma de racionalització de les seves experiències, mai com un devot i passiu seguidor de la voluntat divina (Cingolani, 2007b: 185). En aquest sentit és ben simptomàtica l'afirmació inicial que Jaume I ens ofereix al seu pròleg:

E jassia que la fe sense les obres no valla re (Sodevila, 2007: 47)

Així mateix, per a Jaume I: "la providència ha estat des de sempre un *alibi*, la panacea per explicar el que és inexplicable, inexplicable segons la raó i, també, segons la moral, l'últim recurs de la interpretació —mai el primer— quan tota l'altra raó és absent" (Cingolani, 2007a: 169).

En connexió amb açò, fóra interessant també reflexionar sobre el paper que la croada —la guerra santa— té per a Jaume I. Tot fa pensar que en fa un ús clarament intencionat, políticament i propagandística. D'entrada, en cap moment parla de croada al seu text, sempre hi fa al·lusió amb altres denominacions, com pot ser "prendre la creu". Però més interessants encara resulten les reflexions que ens ofereix Ernest Marcos al voltant de la concepció del fenomen de la croada per part de Jaume I.

Per començar, just després del Concili de Lió (1245) Jaume I ja fa una primera proposta de prendre la Creu per defensar l'Imperi llatí de Constantinoble, però amb l'esperança de guanyar l'aprovació del papa per prometre un fill seu amb l'hereva de Provença i aconseguir així lligar novament aquest comtat a la influència de la Casa de Barcelona (Marcos, 2007: 48).

La croada de 1269, d'altra banda, s'explica en un context més complex. Tancades les esperances sobre Occitània amb el tractat de Corbeil (1258) i les aspiracions sobre Navarra amb el Tractat de Sòria, Jaume I veu perillar encara més la seua posició. Alfons X té pretensions —a partir de 1256— de ser rei dels Romans —la qual cosa li donaria una posició d'hegemonia incontestable—, a més de tenir un projecte d'invasió del Magrib —fent perillar així els interessos comercials mediterranis de la Corona d'Aragó. Només queda una eixida raonable: Sicília.

D'aquesta manera es controlaria el comerç amb Tunísia i Egipte —fonamentals per a la Corona— alhora que es perjudicaria els interessos dels seus rivals: Alfons X de Castella i Lluís IX. Però l'aliança amb Manfred de Sicília —el gran enemic gibel·lí— el posa en una situació molt difícil no solament davant del rei de Castella i el de França sinó del mateix papa. Aquest, doncs, pot ser el primer motiu que explique la proposta de Jaume I de realitzar una croada: apaivagar el malestar creat per la seua aliança amb Manfred. Però no és l'única. Jaume I desitja formalitzar la relació iniciada a partir de 1266 amb Berenguera Alfonso, i per poder-ho fer necessita que el papa li concedesca la nul·litat del matrimoni amb Teresa Gil de Vidaure. Aquest és un altre motiu que explica el seu oferiment a Climent IV de prendre la Creu.

Però també hem de contemplar la possibilitat que el rei, ja gran, veiés la croada com l'acte final que li quedava per fer i que hauria suposat la completesa de la seua reafirmació com a gran monarca i la seua projecció definitiva a nivell internacional i a nivell històric. Potser, una idea que havia anat madurant durant molts anys.

En qualsevol cas, no direm que Jaume I no combregara realment amb l'esperit de la croada, però sí que sembla prou clar que a aquest possible sentiment cal afegir-hi també una dosi alta de sentit utilitarista i d'utilitat ideològica del concepte per part del nostre monarca.

D'altra banda, no observem tampoc cap connotació de fervor religiós en Jaume I pel que fa al tractament de la violència en el context de la seua guerra de conquesta, la qual és ben cert que estava beneïda amb el caràcter de croada contra l'infidel. El tractament de la violència que en fa és, ni més ni menys, el raonable en la societat feudal. En aquest sentit ens explica Salrach que

En època preindustrial, la guerra, acompanyada de depredació i conquesta, ha estat un fenomen recurrent, que amb major o menor intensitat i amb resultats diversos han practicat tot o quasi tots els pobles coneguts: d'obediència cristiana, musulmana o el que sigui [...] les societats no

industrialitzades —basades en l'agricultura— són societats subdesenvolupades, especialitzades en la pobresa i, per això afectades d'un alt grau de violència interna que, quan la situació ho permet, es transforma en externa [...] a la península Ibèrica aquesta mateixa violència s'expressava externament en la lluita entre cristians i musulmans, que conduïa a la conquesta i poblament de noves terres, un mecanisme que permetia distanciar en el temps les crisis pròpies de les societats agràries. (Salrach, 2008: 99-100).

A més a més, i al marge de la condició de croada de què gaudira l'empresa de Mallorca, Pau Cateura ens deixa ben clares quines eren les motivacions reals que s'amagaven darrere d'aquest projecte i que convertien la conquesta de Mallorca en una qüestió gairebé inevitable:

Després del fracàs de Peníscola [*sic*], l'empresa de Mallorca es presentava com una alternativa de prestigi de la monarquia que se sentia capaç de galvanitzar les forces [*sic*] socials al seu voltant. Efectivament, l'operació sintonitzava amb els interessos comercials liderats per Barcelona i amb els interessos territorials de la noblesa [...] Aquests pactes revelen una complexa trama d'equilibris i estratègies. En primer lloc, la directriu general de promoure una empresa exterior, atractiva i raonablement culminable [*sic*] en poc temps, estava destinada a alleujar les tensions internes, especialment les derivades de les pugnes entre els nobles de Catalunya (Cateura, 1997: 16-17)

En aquest sentit és ben simptomàtic el que ens diu Enric Guinot:

El que destaca a Mallorca i contrasta amb València és l'existència d'un veritable pacte feudal previ de repartiment de l'illa en funció de la jerarquia nobiliària dels participants (Guinot, 2009: 165)

En darrer terme, també considerem oportú apuntar la interessant reflexió de Cingolani a partir de reacció de Jaume I a la mort del seu fill Ferran, amb la qual conclou que si bé no podem treure cap conclusió categòrica sobre el caràcter sentimental —o religiós, en definitiva— de Jaume I, sí que podem afirmar que era un monarca amb una clara consciència aristocràtica i que "la seua sensibilitat es decantava més del costat monàrquic que del paternal" (Cingolani, 2010b: 8-9).

Per tant veiem com tant la providència com la croada no solament són dos elements naturals al context històric medieval sinó que Jaume I té una concepció pròpia d'ells i en fa un ús clarament ideològic i propagandístic en benefici seu, i com a tal han de ser interpretats en el seu text.

5.2 Ramon Muntaner: la *Crònica*

Com ja hem avançat un poc abans, Muntaner —igual que Desclot— és un home profundament religiós i anticlerical. La proximitat d'imatges i d'atmosfera marcadament religiosa i visionària fa pensar Cingolani fins i tot en la possible influència de Ramon Llull (Cingolani, 2007a: 163).

La combinació d'exaltació de la monarquia i religiositat fa que Muntaner tinga una concepció dels monarques de la Corona d'Aragó com a totalment sacralitzats, escollits i protegits per Déu i la providència. Així, ens diu sobre Jaume I:

Con ja davant vos he dit, jamés no nasqué rei a qui Déus faés tantes gràcies en sa vida com féu a aquest senyor rei En Jacme. E de les gràcies que Déus li féu, vos contaré partida. Primerament, que mostrà gran miracle en lo seu naixement [...] (Soldevila, 2011: 32)

5.3 Ibn 'Amīra al-Mahzūmī: *Kitāb Ta'rih Mayūrqa*

El recurs a la providència no és exclusiu, però, de les cròniques cristianes. També Ibn 'Amīra recorre al desig diví per justificar errors o desfetes en el bàndol musulmà derivats dels propis errors o de les mateixes divisions internes que es vivien. Així, la caiguda de la ciutat és inevitable perquè:

La providència ja havia decidit i era una sentència del Creador sobre aquells que ha creat i un període ja conclòs i una voluntat divina que havia desnuat els nusos dels llibants d'aqueixa ciutat ben protegida (2008: 83)

Com veiem, en definitiva:

El que Al·là disposa sempre succeeix i la seva sentència sempre es compleix (Ibn 'Amīra, 2008: 74).

6. La creació de mites

Com ja hem comentat més amunt, les cròniques suposen la confluència definitiva de la historiografia erudita-eclesiàstica i la profana, fonamentalment de les cançons de gesta, a partir de les quals s'incorporen mites i llegendes d'un gran poder ideològic i propagandístic. També constituirà un vehicle idoni per a la nobles per accedir com a protagonistes a una historiografia que fins a aquells moments els havia estat vetada.

Desclot ens ofereix un exemple excel·lent de la confluència d'aquestes dues formes d'historiar amb la incorporació al seu text de la llegenda de Guillem Ramon de Montcada. Miquel Coll ha demostrat que aquesta llegenda neix probablement al llarg del segle XIII al monestir de Santes Creus sota la influència de la poderosa família dels Montcada⁵. La llegenda té com a base la confusió dels dos Guillems Ramons de

⁵ En aquest sentit és interessant l'article de Coll, el qual evidencia l'estreta vinculació del monestir amb l'empresa de Mallorca i el paper de pare espiritual que desenvolupa el seu abat per a alguns dels expedicionaris més notables, i entre ells Ramon de Montcada (Coll, 1992: 335-338)

Montcada: el reconegut senescal artífex de la unió catalanoaragonesa i fundador del monestir, i el seu nét, qui va assassinar brutalment l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls. Segons Coll, al llarg del segle XIII es produeix la confusió entre els dos homònims que deixa els monjos del monestir en una situació ben incòmoda, veient-se obligats a crear la llegenda que, tot i mantenir la confusió, aporta un sentit exculpatori (Coll, 1958: 135).

Respecte a la conquesta de Mallorca voldríem destacar la llegenda de l'aparició de Sant Jordi. Segons relata el *Llibre dels feyts*, en el moment d'iniciar-se l'assalt a la ciutat:

E, segons que els sarraïns nos contaren, deïen que viren entrar primer a cavall un cavaller blanc ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en estòries trobam que en altres batalles l'han vist de cristians e sarraïns moltes vegades (Soldevila, 2007: 179).

Com ens comenta Renedo, l'aparició de sant Jordi en batalles importants està molt ben documentada en els textos de les croades. Són probablement aquests textos que Jaume I havia llegit i als quals fa referència, barrejant finalment aquestes històries amb el seu record en el moment de la redacció del *Llibre*. Hi trobem similituds amb les aparicions a altres narracions croades com la de la batalla de Cerami (1063) del cronista Godofré de Malaterra, o sobretot la d'un altre cronista de la primera croada: el conegut com l'Anòmin normand, en la seua redacció de l'assalt definitiu a Antioquia a la *Gesta francorum et aliorum Hierosolymitanorum*.

Més encara, si Cingolani veu en el cas del *Llibre dels feyts* un esperit de croada ja en declivi, Renedo es mostra contrari a aquesta opinió i afirma que: "el *Llibre dels feyts* està impregnat de cap a cap d'esperit, i de literatura, de croada" (Renedo, 2007: 193). De fet, hi ha indicis al *Llibre dels feyts* que fan pensar en la vigència de l'esperit de croada en la narració. Just abans del combat de Portopí el bisbe de Barcelona fa un sermó on diu:

[...] aquells qui en aquest feyt pendran mort, que la pendran per nostre Senyor, e que hauran paradís on hauran glòria perdurable per tots temps (Soldevila, 2007: 150).

El mateix Cingolani assenyala que aquest era un privilegi reservat als croats (Cingolani, 2007b: 188). En qualsevol cas, el bisbe continua el seu discurs:

E, barons, conhortats-vos per Déu, car lo rei vostre senyor e nós e vosaltres volem destruir aquels qui reneguen lo nom de Jesucrist (Soldevila, 2007: 150)

També Jaume I ens diu durant la travessia marítima a Mallorca:

E nós anam en est viatge en fe de Déu e per aquells que no el creen; e anam sobre ells per dues coses: o per convertir-los o per destruir-los e que tornen aquells regne a la fe de nostre Senyor (Soldevila, 2007: 141)

En qualsevol cas, però, si bé aquestes paraules demostrarien la vigència de l'esperit de la croada, en cap cas les paraules del rei demostren una fervorositat fora de l'estrictament protocolària.

7. Conclusions

Després d'haver analitzat diferents aspectes de les cròniques catalanes medievals i de com aquestes narren l'expedició i la conquesta de Mallorca per part de Jaume I es fa ara necessari recollir algunes de les idees principals que es poden extreure del nostre anàlisi a tall de conclusió.

La primera i més evident és la constatació que la història medieval i la seua historiografia està estretament vinculada als interessos dels grups de poder feudals, al front dels quals es troba clarament la monarquia. En aquest sentit la historiografia medieval de la Corona d'Aragó n'és un exemple ben representatiu, com hem pogut anar veient a mesura que examinàvem les nostres cròniques. Hem vist, així, com la narració dels fets relatius a la conquesta de Mallorca no són exposats per les cròniques d'una manera desinteressada ni asèptica, sinó que responen en gran part als interessos personals i a una determinada projecció ideològica que es deriva d'aquests interessos. Un fet evident en el cas de Jaume I o Muntaner, però també en el cas de Desclot, del qual hem pogut comprovar com la pretesa objectivitat també amaga un rerefons ideològic evident.

Hem vist com Jaume I aprofita els fets relatius a la conquesta per justificar el seu regnat i la seua obra de forma pública i, sobretot, per transmetre una imatge personal programàticament calculada de nou messies i refundador de la Corona d'Aragó, cridat per la providència a la realització de grans obres i proeses èpiques, destinat a aportar grans glòries al seu poble elegit. Una visió que es transmet en un estil molt personal i carregat de protagonisme que arriba a convertir-se probablement en l'element més interessant del seu *Llibre*.

Però aquest plantejament implica també algunes idees secundàries no menys importants. Així, és molt interessant observar com aquesta intencionalitat propagandística en l'obra del monarca suposa inevitablement la presència en aquest d'una evident autoconsciència

històrica. Es fa necessari, per tant, subratllar la presència en Jaume I d'una continuada i arrelada reflexió de tipus genealògic i històric que el porta a ser conscient del fet de ser hereu d'una tradició dinàstica a la qual representa. Però hi ha més encara. Si aquesta consciència dinàstica es basa en la imitació dels avantpassats, Jaume I trencarà aquest model per convertir-lo no ja en simple imitació sinó superació d'aquests avantpassats, una obsessió que l'acompanyarà al llarg de tota la seua vida.

El plantejament de Desclot és diferent. D'entrada abandona la contínua recurrència a la providència tan característica de Jaume I. A més a més, ens ofereix una prosa molt més elaborada i rica, d'una gran elaboració estilística, sobre la qual construeix una narració molt més equilibrada i allunyada de l'excés de personalisme del *Llibre dels feyts*. La seua proposta ideològica deriva directament del seu objectiu principal, que no és altre que el de respondre als models dels orígens precedents —fonamentalment al de Jaume I— al mateix temps que intenta transmetre els que ell considera que són els valors fonamentals de la monarquia, una monarquia idealitzada i fonamentada en la tradició, en la qual Jaume I ocuparà un lloc destacat —sí— però rebaixat de protagonisme, inserit ara com una baula més de la tradició dinàstica de la Corona.

Ramon Muntaner, des de la seua perspectiva més modesta i limitada, tracta d'una banda de justificar i trobar-li sentit a la seua vida i la seua obra en públic —un fet que l'apropa a Jaume I—, però fonamentalment el seu objectiu és la transmissió d'una visió idealitzada i sacralitzada de la monarquia.

En aquest cas hem tingut la sort de poder comptar també amb la perspectiva dels vençuts, gràcies a la crònica d'Ibn 'Amīra, la qual ens ha permès contrastar els esdeveniments sobre la conquesta de Mallorca que apareixen a les cròniques cristianes amb els contats per ell, i obtenir així una perspectiva més acurada dels fets narrats i de les possibles motivacions ideològiques que s'arriben a entreveure a través del fil narratiu. Resulta especialment interessant o important en el cas d'aquells fets que difereixen respecte a les cròniques cristianes. Així, per exemple, Ibn 'Amīra ens parla de la tortura a què va ser sotmès el valí —la qual no és mencionada a les cròniques cristianes—, i també evidencia en el seu relat les tensions internes i la fragilitat de la societat àrab en el moment de la conquesta, un aspecte que reforçaria la idea de l'existència de col·laboradors amb l'exèrcit invasor mencionats a les cròniques cristianes.

Hem vist també com la historiografia del Casal d'Aragó estableix una línia evolutiva que s'inicia al segle XII amb les genealogies —en particular les *Gesta*— i que segueix al segle XIII amb les cròniques. Si les genealogies tenen com a principal finalitat la consolidació d'una tradició dinàstica que legitime el poder de la monarquia en formació, les cròniques continuaran al servei de la legitimació de les noves monarquies de caràcter expansionista. Per tant, podem dir que el caràcter ideològic de la historiografia a les nostres terres no comença amb cròniques sinó que és anterior i cal situar-lo a les genealogies, a les quals les cròniques succeeixen.

En aquest sentit és interessant fer notar com Jaume I marca un punt de ruptura respecte a la historiografia anterior, i que la seua proposta es pot caracteritzar en l'aportació d'un nou mite fundacional —el seu— i una nova forma narrativa caracteritzada per la prosa en llengua vernacla i un to més èpic i cavalleresc.

Però com hem comentat, cal tenir sempre molt present la contínua relació que s'estableix entre el text i el seu context, ja que aquests canvis en les formes literàries de la historiografia en realitat són més que simples mutacions de tipus formal o gramatical. En realitat són el reflex i el resultat dels canvis substancials que s'estan vivint a l'Europa del segle XIII, com ho demostren les semblances amb la historiografia coetània francesa, també caracteritzada per una monarquia expansionista. La narració històrica s'adapta així a les noves necessitats i els gustos d'unes noves elits les quals no dubtaran a utilitzar la historiografia per legitimar les noves aspiracions territorials basades en les conquestes militars i l'expansionisme.

En definitiva, totes elles no són sinó el testimoni del procés d'ampliació de la societat feudal que es viu a la Corona d'Aragó al segle XIII i que comporta la seua extensió i implantació a nous territoris. Han esdevingut l'eina ideal per a consolidar el poder creixent de les noves monarquies i legitimar la seua agressiva política expansionista.

També és interessant comprovar l'existència d'elements comuns a les cròniques cristianes. Totes elles reforcen la idea de l'estructura social triangular fortament jerarquitzada i de caràcter vassallàtic que caracteritza l'Edat Mitjana. A més a més, i a causa de les profundes rels agustinianes del cristianisme, totes les cròniques tenen com a última causa dels fets la providència, eviten qualsevol recerca de causes i es limiten així a la simple constatació de fets, sense qüestionar el seu origen. I totes elles intenten també tenir una utilitat moral en forma d'exemple.

Però sobretot totes elles mostren una profunda religiositat general, característica de les societats europees de l'Edat Mitjana. Una religiositat que es transforma en un fort sentiment de providencialisme en el cas de Jaume I i de Ramon Muntaner, que arriba també al messianisme en el cas del monarca.

No debades, totes elles mostren una accentuada sacralització de la monarquia. Es centren en la figura del monarca —bé Jaume I, bé Pere II—, que es converteix en elegit per la divinitat i executor dels seus designis, reforçant així la seua imatge i el poder. Per tant, aquest element resulta clau en l'aposta ideològica de les cròniques en una societat —la feudal— en què com ens diu Walter Ullmann: "cada gest, cada símbol i cada oració tenien un significat concís i exacte" (Rubiés, 1986: 499).

Un altre aspecte molt interessant i representatiu de la intencionalitat ideològica dels textos és el de la incorporació d'elements fantàstics, de la invenció o la inserció als relats de mites o llegendes, les quals tenen un gran poder suggestiu i legitimatori, contribuint així en gran mesura a l'eficàcia comunicativa del text, aportant gran força i efectivitat. El llegendari engendrament de Jaume I o la incorporació de la llegenda del Gran Senescal per part de Desclot en són uns clars exemples. Pel que fa a l'episodi de la conquesta de Mallorca tenim també la miraculosa aparició de Sant Jordi encapçalant l'assalt a la ciutat, i que Jaume I posa en boca dels musulmans, una llegenda que segurament Jaume I va rebre a través dels textos referents a les croades.

Volem finalitzar emfatitzant que si volem apropar-nos a la historiografia catalana medieval hem de tenir sempre present que qualsevol text —i en particular els historiogràfics— no té sentit si no és en relació estreta amb el context en què aquest és concebut, i que l'obsessió per l'objectivisme que caracteritza la historiografia actual pot arribar a ser un mal amic. Perquè en realitat, com ens diu Jaume Aurell: "l'eficàcia dels texts històrics medievals no resideix en la racionalitat del seu contingut sinó en la coherència del seu relat" (Aurell, 2006: 822).

Com a valencià, m'he apropat a les cròniques probablement per la necessitat íntima de retrobar-me amb els meus orígens, i he de confessar que m'ha quedat un regust estrany. És probablement la mateixa sensació d'incomoditat de l'historiador de què parla Josep Maria Salrach (Salrach, 2008: 98) quan diu:

Incomoditat davant d'un rei el major mèrit del qual, segons ell mateix pensava, era haver estat victoriós en la lluita contra els musulmans que habitaven les Illes i el País Valencià, haver-los pres la terra (quan no la vida) i haver-la repartit entre la seva gent.

És la incomoditat de comprovar que els teus orígens, eixos orígens que et toca defensar cada dia de la contínua agressió externa, en realitat es fonamenten en una simple operació de conquesta i de saqueig. D'alguna manera, és la incomoditat de saber que aquella clau no tornaria mai a sa casa.

8. Bibliografia

Alvira Cabrer, Martín (1996). «Guerra e ideología en la España del siglo XIII: la conquista de Mallorca según la crónica de Bernat Desclot». *España medieval*, 19, 1996, pàg. 37-50.

Asperti, Stefano (1982). «Indagini sul Libro dels Feyts di Jaume I: dall'originale all'archetipo». *Romanistisches Jahrbuch* (núm. 33, pàg. 269-285).

Asperti, Stefano (1983). «El rei i la història: propostes per a una nova lectura del Libro dels Feyts de Jaume I». *Randa* (núm. 18, [Història i cultura a Mallorca], pàg. 5-24).

Aurell, Jaume (2005). «From genealogies to chronicles: the power of the form in medieval catalan historiography». A: *Cultura Històrica* [En línia] [Data de consulta: 15 de març de 2014] Disponible a: <http://www.culturahistorica.es/aurell/from_genealogies_to_chronicles.pdf>.

Aurell, Jaume (2006, setembre-desembre). «El nuevo medievalismo y la interpretación de los textos históricos». *Hispania. Revista Española de Historia* (vol. LXVI, núm. 224, pàg. 809-832).

Badia, Lola (1993). «Veritat i literatura a les cròniques medievals catalanes : Ramon Muntaner». A: *Tradició i modernitat als segles XIV i XV: estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*. (pp. 19-91). València; Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

Bisson, Thomas N. (1984). «L'essor de Catalogne: identité, pouvoir et idéologie dans une société du XIIIe siècle». *Annales ESC* (núm. 39, pàg. 454-479).

Bisson, Thomas N. (1986). «The Crisis of the Catalonian Franchises (1150-1200)». A: *Estudi General* (núm. 5-6, (1985-1986) , p. 153-174).

Cateura Bennàsser, P. (1997). *Mallorca en el segle XIII*. Palma: Edicions El Tall.

Cingolani 2006a: Cingolani, Stefano Maria (2006). *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXVIII).

Cingolani 2006b: Cingolani, Stefano Maria (2006, gener-juny) «Seguir les vestígies dels antecessors. Llinatge, reialesa i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)». *Anuario de Estudios Medievales* 36/1 (pàg. 201-240).

Cingolani 2007a: Cingolani, Stefano M. (2007). *La memòria dels reis. Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Base.

Cingolani 2007b: Cingolani, Stefano M. (2007). *Jaume I. Història i mite d'un rei*. Barcelona: Edicions 62.

Cingolani 2008a: Cingolani, Stefano Maria (2008). *Gestes dels Comtes de Barcelona i Reis d'Aragó*. València: Universitat de València.

Cingolani 2008b: Cingolani, Stefano Maria (2008). «Memòria, llinatge i poder: Jaume I i la consciència històrica». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (vol. 19, pàg. 101-127).

Cingolani 2010a: Cingolani, Stefano Maria (2010). *Bernat Desclot: Llibre del Rei en Pere*. Barcelona: Barcino.

Cingolani 2010b: Cingolani, Stefano Maria (2010). «Jaume I fou un rei piadós?». *Jornades d'estudis: "La figure de Jacques Ier dans la culture catalane"*. *Séminaire d'études catalanes de l'Université Paris-Sorbonne* (24 de novembre de 2008). A: *Catalonia* (núm. 5, pàg. 1-13).

Coll i Alentorn, Miquel (1958). *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*. Barcelona: Aymà S.A. editora.

Coll i Alentorn, Miquel (1992). «Santes Creus i la conquesta de Mallorca». A: *Història/2* (pàg. 335-338). Barcelona: Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat. [article publicat primer cop a la revista *Santes Creus* núm, 50 (1979), pàg. 109-113].

Guinot i Rodríguez, Enric (2009). «L'expansió d'una monarquia feudal europea en el segle XIII: la Corona catalanoaragonesa i les conseqüències de la conquesta dels regnes de Mallorca i de València». *Catalan Historical Review*, 2, pàg. 161-174.

Ibn 'Amīra al-Mahzūmī; Muhammad Ben Ma'Mar (ed.) (2008). *Kitāb Ta'rīh Mayūrqa. Crònica àrab de la conquesta de Mallorca*. Palma: Presidència de les Illes Balears-Universitat de les Illes Balears.

Iglesias, J. Antoni (2008). «Manuscrits i escriptura del *Llibre dels feyts*». A: *El Llibre dels feyts digital* (manuscrits, conquestes i llibres digitals). Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 28 de març de 2014] Disponible a:
<http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081202-manuscrits-i-escriptura-del-llibre-dels-fets-64053.pdf>

Maalouf, Amim (1983). *Les croades vistes pels àrabs*. Barcelona: Edicions de 1984 (Butxaca), 2008.

Marcos, Ernest (2007). *La croada catalana. L'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*. Barcelona: L'esfera dels llibres.

Mas Forners, A. (2004). «Conquesta i creació del regne». A: Miguel Deyà (ed.) *Història de les Illes Balears* (vol. 2, pàg. 9-39). Barcelona: Edicions 62.

Miret i Sans, Joaquim (2004). *Itinerari de Jaume I el conqueridor*. Pròleg de Maria Teresa Ferrer i Mallol. Barcelona: Institut d'estudis catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica; 65).

Pujol, Josep M. (2008). «¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei en Jaume». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 29 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080909-autoria-llibre-dels-fets-18091.pdf>

Quadrado, J. M. (ed.) (1850). *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot*. Palma: Imprenta y librería de D. Estevan Trias.

Renedo, Xavier (2007). «Ciutat de Mallorca, 31 de setembre de 1229: sant Silvestre, sant Jordi i Jaume I». *Caplletra*, 43, 177-198.

Renedo 2008a: Renedo, Xavier (2008). «Els discursos de les corts». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 25 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080924-els-discursos-de-les-corts-18146.pdf>

Renedo 2008b: Renedo, Xavier (2008). «La batalla de Portopí segons Bernat Desclot». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta:] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081002-la-batalla-de-portop-segons-desclot-18159.pdf>.

Renedo 2008c: Renedo, Xavier (2008). «La flota salpa». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 30 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080929-la-flota-salpa-18155.pdf>

Renedo 2008d: Renedo, Xavier (2008). «L'entrada a Mallorca segons la Crònica de Bernat Desclot». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres*

digitals). Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 30 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081013-l-entrada-a-mallorca-segons-la-cr-nica-de-bernat-desclot-42279.pdf>

Renedo 2008e: Renedo, Xavier (2008). «Un banquet a Tarragona o una topada en aigües d'Eivissa?». A: *El "Llibre dels fets" digital* (manuscrits, conquestes i llibres digitals). Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 30 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080924-un-banquet-a-tarragona-18145.pdf>

Renedo 2008f: Renedo, Xavier (2008). «Sant Jordi». A: *El "Llibre dels fets" digital* (manuscrits, conquestes i llibres digitals). Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 30 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081013-sant-jordi-42280.pdf>

Renedo 2008g: Renedo, Xavier (2008). «Cent cinquanta naus i uns pocs milers d'homes». A: *El "Llibre dels fets" digital* (manuscrits, conquestes i llibres digitals). Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 30 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/080929-la-flota-de-jaume-i-18156.pdf>

Riquer, Martí de (1964). «IV. Literatura històrica: Les gestes catalanes». A: Riquer, Martí de; Comas, Antoni; Molas, Joaquim. *Història de la literatura catalana*. (Vol. 1) Barcelona: Ariel, 1984.

Riquer, Martí de (1990). «Guillem de Mediona a la batalla de Portopí». *Medievalia* (vol. 9, pàg. 185-189) (Estudios dedicados al profesor Frederic Udina i Martorell III). [També (1999). A: *Caballeros medievales y sus armas*.(pàg. 277-281) Madrid: Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado-UNED].

Riera Frau, Magdalena (2004). «Les Balears islàmiques. L'època almohade (1202-1235)». A: Belenguier, E. (dir.) *Història de les Illes Balears* (vol 1, pàg. 472-485). Barcelona: Edicions 62.

Rosselló Bordoy, Guillem (1968). *L'Islam a les Illes Balears*. Palma: Daedalus.

Rosselló Bordoy, Guillem (1989). «Notes sobre la conquesta de Mallorca (1229-1232): El testimoni dels vençuts». *Mayurqa* (núm. 22, pàg. 541-549).

Rosselló Bordoy, Guillem (2008). «La batalla de Porto Pi (1229)». *Randa*, 61 [Miscel·lània Gabriel Llompart, 1] (2008), 29-47.

Rubiés i Mirabet, Joan Pau; Salrach i Marès, Josep Maria (1986). «Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les quatre grans cròniques». A: *Estudi General* (núm. 5-6, pàg. 467-506).

Rubiés i Mirabet, Joan Pau (1989). «Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner». A: *Historiographie de la Couronne d'Aragon, actes du XIIIe congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon, Montpellier* (vol. 3, pàg. 83-109).

Salrach i Marès, Josep M (2008). «Jaume I: una valoració del regnat». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (vol. 19, pàg. 87-100). [En línia] [Data de consulta: 14 de març de 2014] Disponible a: <<http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/article/view/2730>>

Soldevila, Ferran. (2007). «I. Llibre dels feyts del rei En Jaume». A: Ferran Soldevila. *Les Quatre grans Cròniques*, volum 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Soldevila, Ferran. (2008). «II. Crònica de Bernat Desclot». A: Ferran Soldevila. *Les Quatre grans Cròniques*, volum 2. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Soldevila, Ferran. (2011). «III. Crònica de Ramon Muntaner». A: Ferran Soldevila. *Les Quatre grans Cròniques*, volum 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Vinas, Agnès i Robert (2007). *La conquesta de Mallorca: textos i documents*. Mallorca: Editorial Moll.

Vinas, Robert (2008) «Un alliberament progressiu». A: *El "Llibre dels fets" digital (manuscrits, conquestes i llibres digitals)*. Recerca en acció: Fundació Institució Catalana de Suport a la Recerca. [En línia] [Data de consulta: 13 de març de 2014] Disponible a: <http://www.recercaenaccio.cat/agaur_reac/AppJava/resources/documents/081002-un-alliberament-progressiu-18160.pdf>.